

УДК 821.161.2.0(092)

Олександр Санівський, Оксана Циганок
(Умань, Україна)
e-mail: ksana-vania@ukr.net

«СЕРЦЕ» ЯК НАСКРІЗНИЙ АРХЕТИП УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті на основі аналізу творів Т. Шевченка досліджено кордоцентризм Кобзаря – його релігійність, віра в Господа, яка наповнює його серце, дає поштовх і насагу творити. У ході дослідження з'ясовано, що в поезіях Т. Шевченка Серце боїться, плаче, радіє, горює, тужить, молиться, мліє, пам'ятає, болить, сумує, спить, сохне, завмирає, холодне, одпочиває, тріпочеться, точить сльози, любить, віщує, співчуває, палає, розмовляє з Богом, милується красою рідної землі, пам'ятає, страждає, карається, грає. Воно буває вірним, материнським, злим, пораненим, хворим на «тяжкі недуги», пустим, глибоким, розбитим, розтерзаним, озлобленим, гнилим, боязливым, трудним, поточеним, старим, чистим, порадиником, Господнім, пре безумним, саодиноким, нелукавим, провісником.

Ключові слова: Т. Шевченко, Кобзар, серце, кордоцентризм, сердечний.

Санівський А., Циганок О. «Сердце» как основной архетип украинской ментальности в творческом наследии Т. Шевченко.

В статье на основе анализа произведений Т. Шевченко исследован кордоцентризм Кобзаря – его религиозность, вера в Господа, которая наполняет его сердце, дает толчок и вдохновение творить. В ходе исследования установлено, что в стихах поэта Сердце боится, плачет, радуется, горюет, тоскует, молится, млеет, помнит, болит, грустит, спит, сохнет, замирает, остывает, отдыхает, трепещет, льет слезы, любит, предвещает, сочувствует, пылает, разговаривает с Богом, любит красоту родной земли, помнит, страдает, наказывается, играет. Оно бывает верным, материнским, злым, раненым, больным «тяжелые недуги», пустым, глубоким, разбитым, растерзанным, озлобленным, гнилым, трусливым, трудным, измученным, старым, чистым, советчиком Господа, очень безумным, саодиноким, нелукавым, предсказателем.

Ключевые слова: Т. Шевченко, Кобзарь, сердце, кордоцентризм, сердечный.

Sanivskiyi O., Tsyhanok O. «Heart» as a cross-sectional archetype of Ukrainian mentality in the creative heritage of T. Shevchenko.

In the article, based on the analysis of T. Shevchenko's works, cordocentrism of Kobzar was investigated – its religiousness, faith in the Lord, which fills his heart, gives impetus and tries to create. During the research it was found out that in the poetry of T. Shevchenko, the heart is afraid, weeping, rejoicing, grieving, smothering, rejoicing, grieving, striving, praying, mourning, remembering, aching, sad, sleeping, dying, getting cold, resting, trembling, sharpening, teasing, loveing, sighing, sympathizing, burning, talking to God, admiring the beauty of native land, remembering, suffering, punishing, playing. The heart can be truthful, maternal, wicked, wounded, sick with severe ailments, empty, deep, broken, angry, rotten, fearful, difficult, streamlined, old, clean, counselor, heavenly, lone, unlucky, forerunner.

In T. Shevchenko's works hearty and cardiac activity is not just a physiological process, but repentance, confession, request, prayer, not a home decoration, not a pleasure in leisure, no jokes, but a serious spiritual work – painful and timeless, similar to raising the burden (amount or grief) to the apex of psychedic comprehension and overcoming the varieties of the world evil by means of creative good.

Keywords: *T. Shevchenko, Kobzar, heart, cordocentrism, cardiac.*

Уходження України в європейський освітній простір та глобалізаційні процеси, що охопили весь світ, спричинили необхідність відновлення національної системи виховання й освіти. Концепція національного виховання молоді затверджена в червні 2009 року визначає головною метою передачу молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які передбачають самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, фізичну, екологічну культуру, індивідуальні здібності і таланти.

Усі аспекти національного виховання сконцентровано у творчості великого Кобзаря. За словами В. Доманицького, Т. Шевченко не написав жодної розвідки чи трактату про націю, проте він чітко усвідомлював необхідність формування у своїх земляків «повного не «щербатого» патріотизму, гармонійного розвитку всіх первнів любові до батьківщини, всіх рис «національного обличчя», а передовсім – бажання і стремління до власної самостійної, незалежної української держави» [1, с. 75].

Свого часу Т. Шевченка як історика та історіософа вивчали В. Антонович, Д. Донцов, В. Петренко, І. Франко, як етнографа та фольклориста – В. Доманицький, Шевченка-педагога – В. Біднов, І. Брик, В. Луців, С. Сірополко, художника, гравера та скульптора – Ю. Перхорович, релігійні погляди поета вивчав митрополит Іларіон, В. Домашовець, В. Ящун, Шевченка-мистецтвознавця досліджував Б. Лепкий.

У ХХ ст. з бібліографічними відомостями про життя поета знайомимось у працях О. Кониського, Б. Лепкого. Окремі періоди Шевченкового життя описували П. Жур, Л. Большаков, А. Костенко.

Інші аспекти творчості митця вивчали С. Білокінь, Г. Грабович, О. Грицак, І. Дзюба, Р. Іванченко, О. Ільницький, М. Жулинський, Г. Ключек, Ю. Луцький, П. Мовчан, П. Одарченко, С. Павличко, М. Павлишин, В. Ревуцький, Я. Розумний, Є. Сверстюк, Н. Сивачук, Б. Степанишин, Л. Стеценко, Ю. Шевельов та інші.

Шевченкове слово відзначається високою художністю, воно – шедевр словесного мистецтва. Саме тому на матеріалах творів митця вчитель-

філолог отримує можливість відкривати учням красу художнього слова, залучати їх до культури рідного народу.

Важливим у формуванні його поетичного космосу є те, що він виріс у селі. Рідна природа була його першим учителем естетики, вона виплекала його мистецький смак. Вона ж – перший викладач мислення, філософії, співів, малювання тощо.

Зауважимо, що Т. Шевченко не тільки знав багато пісень, «які співав завжди залюбки – чи вдома, чи в полі, чи на чужині під час праці» [2, с. 63], а й прагнув записати їх від своїх земляків якомога більше. Його захопленню сприяли праці князя М. Цертелєва та М. Максимовича.

Вивчаючи творчість письменника, потрібно враховувати її українознавче наповнення, яке сприятиме формуванню в учнів найкращих якостей громадянина, розумінню історичної основи творів, а також культури і побуту рідного народу.

Творчий спадок Т. Шевченка – сполука народного й особистого, традиційного й новаторського, фольклорного й авторського. Тому дослідники його творчості вважають «Кобзар» підручником з українського духу й світобачення, «Євангелієм нації» [3, с. 263].

У свідомості народу поет зростав у міру духовного зростання самого народу й наближення його до високих ідеалів. Шевченко у своїй «Автобіографії» в листі до редактора «Народного читання»: «Історія мого життя є часткою історії моєї батьківщини» [5, с. 762–763]. Ці слова слід розуміти в найглибшому їхньому значенні. Його особиста доля повністю визначилася історією поневоленого, покріпаченого народу.

У віршах Шевченко пише про стривожену душу та небайдуже серце людини, про її боріння з активним злом, з густою темрявою, яка ніби

... змія люта,

Жадна випиває

Його сльози, давить душу,

Серце роздирає [5, с. 43].

Ще страшнішим гріхом поет вважає байдужість, порожнечу, яка огортає серце зневіреної, до безмежності спустошеної і втомленої людини, у якій «пустота розтліває серце» [5, с. 65].

Феномен Шевченка відбиває нашу національну природу, наше світосприймання, минуле і сподівання на майбутнє. Він символізує душу українського народу, його сердечність, щирість, утілює його гідність, дух і пам'ять.

Поет несе християнський ідеал згармонізованої людини, яка живе у згоді із собою:

Добре жить

Тому, чия душа і дума

Добро навчилися любити.

Серце митця «по волі з Богом розмовля», а «думка край світа на хмарі гуля» [5, с. 24]. Поет, великий і справжній, створює стихію, в якій живе Дух Істини, Серце Всесвіту, як у своїй органічній стихії. І в «Перебенді», де самотній співець на могилі виспіває душу, його «серце щебече Господню славу». Розмовляючи з Богом, герої поеми «Єретик», «Сон», «Кавказ» вирішують проблеми Духу, який вічно бореться за ясність, проти витворів фарисейства, посіву зла й гордині. До нього звертається поет:

Темницю сердца озари	Земное благо-житие
И мрак строптивых помышлений	И научи владеть сердцами
И разгони, и усмири.	Людей кичливых и своим,
Правдиво, тихими речами,	Уже растленным, уже злым...
Ты Расскажи мне все свое	[5, с. 78].

Оживити таке таке серце може тільки щира, сердечна молитва від якої:

... Співає

І плаче серце, оживає... [5, с. 215].

Кордоцентризм Кобзаря – насамперед його релігійність, віра в Господа, яка наповнює його серце, дає поштовх і насагу творити.

Народний поет Т. Шевченко, як і народний філософ Г. Сковорода – це постаті передусім духовного профілю в тому розумінні, що побутовий або соціально-політичний план не переважає. Основною точкою відліку всього у них є Бог, і єдина на землі служба – Йому. Г. Сковорода писав не просто пісні, а «Сад божественних пісень». Т. Шевченко у своїх поемах не зводив політичних рахунків, а ставив царів наче на сповідь перед лицем Бога й розвінчував імперську комедію ідолів та «дядьків отечества чужого».

Пророча і сердечна молитва, дума поета, що відчував себе покликаним читати народу Божії глаголи, починається на сторінках переспівів Давидових псалмів. Саме від них іде дух і усвідомлення вищої місії слова, здатного з Божою допомогою змінити світ:

Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи [5].

Із поетового серце рветься молитва-докор до Бога:

... Встань же, Боже,	Смирилася душа наша,
Вскую будеш спати,	Жить тяжко в оковах!
Од слъоз наших одвертатись,	Встань же, Боже, поможи нам
Скорби забувати»	Встать на ката знову [5, с. 125].

Тільки людина, яка часто розмовляє з Богом, може ставити такі питання і запитання.

Любов до неньки-України, відвага і гідність особи поєднуються у проханні прощення:

Помолюся Господеві

І на злих моїх погляну

Серцем самотнім

Незлим моїм оком [5, с. 125].

Євангельські мотиви сердечної любові до брата наскрізні в Шевченковій творчості. Вони дають поетові силу прочитати нашу історію так, як ще ніхто не читав – «од слова до слова». Правда, вся до кінця, і підносить, і зобов'язує говорити як той, кому дано право говорити одному за всіх.

Пізнання світу серцем сягає чарівної напруги стосовно багатьох реалій, проте з особливою силою Шевченко звертається до найулюбленіших постатей – дитини, дівчини, України, матері, власне – селянки-Богоматері:

Дивлюся іноді, дивлюсь,

І жаль мені, старому, стане

І чудно, мов перед святою,

Твоєї божої краси [5, с. 209].

Перед тобою помолюся.

Далі постає питання:

Хто серце чистеє нагріє

Огнем любові? [5].

Серцем молитися поет про пробивання брами долі-темниці.

Як наголошує І. Мойсеїв, «серед духовних явищ, що їх видобуває, викликає Кобзар зі своєї пекучої дійсності (або витворює-виймає зі своєї душі), назвемо такі: думи, літа, серце, душа, бог, рай, надія, правда, лихо, любов, воля та інші» [3, с. 268]. Вони не підлягають формальному визначенню, бо переливаються одне в одне («журбу переливала»), але конкретні змістовною повною, життєвою і моральною значущістю. Цікаво те, що послідовно і принципово поет не ототожнює себе з думами, серцем та іншими. Вони нібито самочинні, самоврядні, мають власну волю та «лінію поведінки» («Нащо стали на папері?»). Деінде їм адресовано докір, бажання позбутися «їхнього» тягаря, не знатися з ними. У віршах 1858 року чітко видно паритет автора і його долі («Ми не лукавили з тобою»), музи («Не покидай мене»), слави («... Та й поберемося»). Часом враження таке, що дума, мрія, жалоба самі надходять, охоплюють, оволодівають, змушують журитися, плакати. Сповідатися, писати, тобто не людина думає, а дума, серце, доля здійснюють себе за допомогою людини. Самовільно і пісня підступає до горла, серце саме співає – «бо співати мусить».

Пісні-повчання про майбутню долю вкладає поет у уста кобзаря:

– Слухайте ж дівчата,

Та кайтеся ... [5, с. 58].

Це – пісні серця, доленосні, вони надходять, коли:

Думи душу осідають,
І капають сльози.
І хочеться сповідатись
Серце розповити ... [5, с. 202].

Такий спів у Т. Шевченка – каяття, сповідь, запит, молитва. Це не побутова оздоба, не втіха на дозвіллі, не жарти знічев'я, а серйозна духовна робота – болюча і подвижницька, схожа на піднімання тягаря (суму, горя) на вершину ясновидчого осмислення та подолання різновидів світового зла творчим добром.

Катарсична трагедійність – «вірний супутник фольклору» [3, с. 271]. У поезіях Т. Шевченка ми натрапляємо на неї в «Гамалії» – «Співали, сердеги, а сльози лились», «Тарасовій ночі» – «з журби як заграє», «Сотнику» – «скрипку принеси / Та з лиха гарна потанцюєм» та ін.

У багатьох творах людина, слухаючи, пропускає музику через серце, а тому «сміюся сльозами», «виспівую та плачу», «співає і плаче серце, оживає». Тільки сердечна людина здатна «очима, душею, серцем розмовлять», «усміхатись, плакати, журитись», любити і співати.

Є. Сверстюк зауважує, що для читачів Шевченкове слово «лягало на душу, як Боже слово. У ньому була істина глибша за видимість факту. Оті полтавці, що, за словами Куліша, «за “Кобзарем” швидко будуть і Богу молитись», може й не знали грамоти, але слово було для них лише натягом, символом, притчею. У них було мудре серце і вміння “дивитись на людей душею”» [4, с. 27].

Жіночі образи у творчості Кобзаря надзвичайно промовисті. «Катерина» – поема-притча про зневажену й зруйновану любов, «Наймичка» – поема-притча про любов згармонізовану, здатну світити за всяких обставин, «Марія» – поема-міф про святу любов, яка в людському серці відновила і досі світить «в душі скорблящій і убогій» [5, с. 240].

Катерина уособлює істину кришталеву чистого духу, подвигу жити з відкритим серцем. У цьому й полягає, за Шевченком, як і за Святим Письмом, справжня свобода, мудрість і трагічна відвага – жити серцем, цілісно, усім єством своїм усупереч розколотому і суперечливому світові.

Про це йдеться й у вірші «Дівичії ночі»:

... Нащо мені Я любить, я жити хочу
Тая слава ... слава? Серцем, не красою! [5, с. 87].

Урятувати Всесвіт, що катастрофічно розлітається на друзки, здолати ентропію і зло може тільки цілісна серцем людина.

Очима серця
... Дивлюсь,
Дивуюсь дивом і печаль
Охватить душу [5, с. 198].

Дивлюся іноді, дивлюсь,
І чудно, мов перед святою,
Перед тобою помолюся.
І жаль мені, старому, стане
Твоєї божої краси [5, с. 209].
Таку красу і чисте серце хтось
... нагріє
Огнем любові, хто такий? [5]

Та захисником у дівчини є тільки Бог, йому вона молиться разом з поетом:

Молися ж, серце, помолюся
І я з тобою [5].

Катерина, як уособлення української дівчини, прекрасна не величчю богині, а саме дівочою цнотою, незайманою чистотою, дитинною тендітністю. Вона, спізнавши на ділі життя людей, прочитавши темні сторінки, зуміла зберегти серце «чистої голубиці» [5, с. 79].

В образі Катерини втілено ідею пізнання світу без крихти злоби, це – всепізнання, всеприйняття, всепрощення.

Глибокий зміст поеми «Катерина» Т. Шевченко зобразив в однойменній картині, де чистоту дівчини підкреслено білою сорочкою з мережкою білим по білому. Ніжно змодельована шия й обличчя. Вона вихоплена із середовища театрально яскравим променем світла, й сама світиться теплим лагідним сяйвом.

Чи не найменш помітна деталь на картині – сльозина, затінена бровою-віями. Катерина ховає свій плач од людського осуду-сміху, ладна, як Перебендя, сховатися «ген на тій степовій могилі», щоб заридали до землі і неба. Подумки вона вже там – самотня в пустелі. Дівчина ніби звертається: сховай мене, могило! Покритка вдивляється у смерть.

Дівчина ні на що не дивиться і простує на глядача, тобто в село. Вона справляє враження сліпої, одвернувшись від усього світу зрадливого, щоб «не бачити, не чути» всеохоплюючої кривди буття. Сліпою є й доля Катерини.

Сліпа мати з поеми «Слепая» не боронить доньку від загибелі, оскільки від долі не втечеш. Сліпота має значення сліпої випадковості (жеребу) і незворотної рокованості (фатуму). У мікрокосмі її серця – весь макрокосм Усесвіту. Закривши очі, вдивляючись у себе, побачиш більше, ніж зовні.

Цей сковородинівський мотив Т. Шевченко утілює у низці образів сліпих кобзарів. У поемі «Сліпий» антитезою виступають два образи

серця: у сні-покої, де воно раює й у дійсності, де його плач породжує плач очей [5, с. 99–106].

У поезії «Минають дні, минають ночі...» образ серця подвоюється в іншій парі: черстве серце й живе, спрямоване до любові, до людей:

Заснули думи, серце спить, Чи я живу, чи доживаю,
І все заснуло, і не знаю, Чи так по світу волочусь... [5, с. 128].

Митець звертається до Господа з проханням про живе, не спляче серце:

Не дай спати ходячому, А дай жити, серцем жити
Серцем замирати І людей любити,
І гнилою колодою А коли ні... то проклинать
По світу валятись. І світ запалити! [5, с. 128].

Небайдужість – лейтмотив творчості Кобзаря. Адже тільки вона здатна

Розворушити «гниле серце, трудне» [5, с. 84].

У вірші «Чого мені тяжко, чого мені нудно» поет питає:

Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,
Чого ти бажаєш, що в тебе болить? [5, с. 94].

Митець не може змінити реалії буття, людей, що «неначе подуріли» [5, с. 176], а тому просить своє серце:

Засни, моє серце, навіки засни,
Невкрите, розбите – а люд навісний
Нехай скаженіє ... Закрий, серце, очі [5, с. 94].

Оскільки

Мій Боже милий, як-то мало Один на другого кують
Святих людей на світі стало. Кайдани в серці ... [5, с. 229].

Тринадцять поезій Шевченка, написаних у казематі, наповнені сердечними, ностальгійними «спогадами про майбутнє» [4, с. 52]. Є. Сверстюк назвав їх «мерехтливими уламками української долі», «розсіяними в просторі й часі» [4, с. 52].

«Ой, одна я, одна» – туга самотнього серця дівчини, яка не має ані щастя, ані долі:

Де ж дружина моя, Їх нема, я сама.
Де ви, добрії люде? А дружини й не буде! [5, с. 138].

«За байраком, байрак» – з біллю в серці пише поет про зражене, запродане козацтво:

Нас тут триста як скло! Нас послав поганяти.
Товариства лягло! По своїй по землі
І земля не приймає. Свою кров розлили
Як запродав гетьман І зарізали брата [5, с. 138].

У ярмо християн.

У вірші «Мені однаково» відображено байдуже ставлення до власної долі та сердешні переживання Кобзаря про майбутнє його рідної України:

Та неоднаково мені,	Її, окрадену, збудять ...
Як Україну злії люде	Ох, не однаково мені [5, с. 138].

Присплять, лукаві, і в огні

У творі «В неволі тяжко» поет фактично пророкує своє майбутнє:

Холоне серце, як згадаю,	Що це в Україні буду жить,
Що не в Україні поховають,	Людей і Господа любить [5, с. 141].

Туга за Вітчизною поєднує твори «Думи мої, думи мої» та «Н. Маркевичу»:

За степи та за могили,	Серце мліло, не хотіло
Що на Україні,	Співать на чужині... [5, с. 28].
Та	
Я сирота, мій голобу,	Я там самотній.
Як і на чужині,	Самотній ... А Україна! [5, с. 29].
Чого ж серце б'ється, рветься?	

Сформований ідеал родини проявляється у вірші «Садок вишневий коло хати», де

Хрущі над вишнями гудуть,	Співають, ідучи дівчата,
Плугатарі з плугами йдуть,	А матері вечерять ждуть [5, с. 140].

Горда (антропоцентрична) людина картає в розпачі Бога, відділяючи Його від світу і позбавляючи універсальності. Смирена серцем Катерина приймає все, як є. Біль їй не закреслює буття. Вона згодна грати з долею за її, долі, правилами. Вона зберігає довіру до софійності світу – дійсно всеохоплюючої. Вона вірить серцю, чуттєвій інтуїції більше, ніж скептичній думці. Тому вона здатна кохати всім серцем, усім Всесвітом своїм, зібраним у точку палкого ставлення. Весь обсяг премудрості світової зосереджується у волінні серця, у його красі.

У вірші «Іван Підкова» поет оповідає читачам про героїчне минуле нашого народу, про незламність, гордість, мужність, відвагу, мудрість, сердечність «синів сердешної України» [5, с. 122] – козаків:

Було колись – в Україні	Вміли панова.
Ревіли гармати:	Пановали, добували
Було колись – запорожці	І славу, і волю ... [5, с. 27].

У поезії величним символом славного минулого українського народу, пам'яткою нескореного духу, життя, відданого за народне щастя, за народну свободу уособлюють могили, що в полі «чорніють як гори» [5, с. 28].

І нехай в Україні були різні часи – «лихо танцювало», «журба в шинку мед-горілку поставцем кружила», проте, на думку Т. Шевченка,

необхідно пам'ятати рідну історію, її велич, «може серце хоч трохи спочине»:

Кругом хвилі, як ті гори: Того тільки й треба.
Ні землі, ні неба. Пливуть собі та співають ... [5, с. 28].

Серце мліє, а козакам

У поезіях Т. Шевченка Серце боїться [5, с. 71], плаче [5, с. 83, 99, 185], радіє [5, с. 294], горює [5, с. 299], тужить [5, с. 64], молиться [5, с. 74], мліє [5, с. 75], пам'ятає [5, с. 79], болить [5, с. 124], сумує [5, с. 64], спить [5, с. 127], сохне [5, с. 144], завмирає [5, с. 128], холоне [5, с. 141], одпочиває [5, с. 143], тріпочеться [5, с. 154], точить сльози [5, с. 67], любить [5, с. 12, 13, 20, 22], віщує [5, с. 15, 16, 24, 146], співчуває [5, с. 19, 22, 60], палає [5, с. 89], розмовляє з Богом [5, с. 24], милується красою рідної землі [5, с. 28, 51], пам'ятає [5, с. 33, 34], страждає [5, с. 45, 128], карається [5, с. 46], грає [5, с. 11].

Воно буває вірним [5, с. 25, 36], материнським [5, с. 62], злим [5, с. 64], пораненим [5, с. 64, 68, 79], хворим на «тяжкі недуги» [5, с. 65], пустим [5, с. 65], глибоким [5, с. 65], розбитим [5, с. 66], розтерзаним [5, с. 66, 155], озлобленим [5, с. 66], гнилим [5, с. 84], боязливим [5, с. 64], трудним [5, с. 94], поточеним, старим [5, с. 106], чистим [5, с. 116, 125, 143, 209, 295], порадиником [5, с. 61], Господнім [5, с. 124], пре безумним [5, с. 125], самотнім [5, с. 125], нелукавим [5, с. 126], провісником [5, с. 15, 16, 24, 146].

«Серце моє, доля моя» звертаються закохані герої Шевченкових творів одне до одного [5, с. 9, 20, 33, 46, 61, 101, 104, 182, 184, 205, 206, 209, 236, 238, 244, 272, 278, 280], до матері [5, с. 59], до бабусі [5, с. 25].

Тільки у творі «Назар Стодоля» нами виявлено такі тлумачення серця:

– звертання до коханого (коханої) [5, с. 272, 273, 278, 280]:

«Галю! Серце моє!» [5, с. 272];

«Бідненька, серденько моє, пташечко моя безприютна! ... Прощай, моє серце, прощай!» [5, с. 273];

– передача хвилювання:

«дрижать руки, мліє серце» [5, с. 267];

– передача почуття гніву:

«Хома (притворно, з серцем). Що за напасть така!» [5, с. 271];

– серце-віщун:

«В мене серце не на місці» [5, с. 270],

«Скажи, що чуло, що казало твоє серце...» [5, с. 272],

«... на серці так важко, так гірко... Я все думала про тата» [5, с. 281];

– серце співчуває:

«Сердешна панночка! А як я плакала, як просила!» [5, с. 277];

– невпевненість у майбутньому:

«...а серце все-таки болить. Мені здається, що тато вже прокинувся і мене шукає» [5, с. 281];

– душевний біль, переживання:

«Ти бачиш, у неї є серце, і ти замість його кладеш каменюку. Слухай: і ти ж колись був молодим, і ти ж мав коли-небудь радість і горе» [5, с. 272];

– серце – совість:

«Для спасення своєї душі, коли у тебе у серці є Бог, для угоди всіх святих, коли ти віруєш у кого, для спасіння твоєї дитини, коли вона тобі мила, зглянься на мене!» [5, с. 273];

– безсердечність:

«Гнат. А був колись, та мохом серце обросло, як той гнилий нікчемний пень дубовий» [68, с. 275].

У «Тризні» концепт «серце» згадується 17 раз. Воно має рани [5, с. 79; 81], темницю [5, с. 78], сердечний морок [5, с. 79], буває розбитим [5, с. 78], самотнім [5, с. 79], глибоким [5, с. 81], воно «сжмается и рвется» [5, с. 79], «плачет и ноет» [5, с. 81], а може бути «серцем чистой голубицы» [5, с. 79], «незлым» [5, с. 79], «в стыдливом сердце голубином» [5, с. 81], «в светлице сердца и рассудка» [5, с. 81], «и сердце в сердце растопить» [5, с. 81], «болеть тоской» [5, с. 82].

Зміст поетового Серця становить гармонійний світ України. І. Мойсеїв звертається з питанням до читачів: «Але чи вичерпується Серце людини стосунком (аксіологічним) до спільного «ми» – навіть такого осяжного, що включає тяглість «мертвих, живих і ненароджених» і навіть такого багатого, що всуціль інкрустоване коштовними смислами-символами по всі геобіоантропосфері народу?» [3, с. 304]. А далі сам відповідає «Ні, Серце безмежне. Воно має «домівку» в локальному рідному світі, але, крім того, «далеку дорогу» в небі абсолютного» [3, с. 304].

Для Т. Шевченка важливо пізнавати світ, землю, людей, життя загалом серцем, пропускаючи через нього і біль, і радість, і поразки, і перемоги як свої, так і свого народу. Для митця Серце допомагає визначати міру людяності людей, способом оживити, олюднити, «осердечнити» Світ загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Доманицький В. Тарас Шевченко (Синтетично-націологічні студії його життя й творчості). Чикаго ; Іллінойс, 1961. 116 с.
2. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / 2-е вид. Київ: Обереги, 2004. 480 с.

3. Мойсеїв І. Храм української культури: (Філософія семіосфери): посібник-дослідження. Київ, 1995. 464 с.
4. Сверстюк Є. Шевченко і час. Київ: Воскресіння, 1996. 160 с.
5. Шевченко Т. Усі твори в одному томі. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2006. 824 с.

Стаття надійшла 02.10.2017 року

УДК 398 (=161.2) (072)

Наталія Сивачук
(Умань, Україна)
e-mail: petrovna-natalj@ukr.net

СЕМАНТИКА ОБРАЗІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ

У статті розглянуто семантику образів української чарівної казки для дітей. Семантику образів тварин розглянуто згідно вертикальної структури Світового Древа: нижній світ (жаби, змії), середній світ (кінь, вовк), верхній світ (птахи, Жар-птиця). Окреслено національну специфіку міфологічних персонажів української чарівної казки для дітей. Автор акцентує увагу на тому, що в українській казковій традиції імена героїв-злотворців піддаються народній етимологізації, отримують зрозумілу для оповідача та слухача форму, як-от: «Коцій» – «Костій». Образи української дитячої чарівної казки становлять собою особливий тип архаїчного персонажу з виразним міфологічним наповненням. Одним з найбільш міфологізованих в українській традиції є образ коня, який зазвичай є безіменним, має трікстерський характер. Семантика образів української чарівної дитячої казки актуалізується у зв'язку з виходом у площину лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних інтересів.

Ключові слова: семантика, семантичний зміст, українська дитяча чарівна казка, міфологізовані образи, лінгвокогнітологія, лінгвокультурологія, народна етимологізація, трікстерський характер.

Сивачук Н. Семантика образов украинской детской волшебной сказки.

В статье рассматривается семантика образов украинской волшебной сказки для детей. Семантика образов животных рассматривается в соответствии с вертикальной структурой Мирового Древа: нижний мир (жабы, змеи), средний мир (конь, волк), верхний мир (птицы, Жар-птица). Выделена национальная специфика мифологических персонажей украинской волшебной сказки для детей. Автор акцентирует внимание на том, что в украинской сказочной традиции имена героев-злодеев создаются в соответствии народной этимологизации, наделяются понятной для рассказчика и слушателя формой. Образы украинской детской волшебной сказки представляют собой особенный тип архаического персонажа с четко выраженным мифологическим наполнением. Одним из наиболее мифологизированных в украинской традиции есть образ коня, который обычно есть безымянным, имеет характер трикстера. Семантика образов украинской волшебной детской сказки